

Beleidsthema's voor de lange termijn

Memo aan de programmacommissies

WRR

Beleidsthema's voor de lange termijn

Memo aan de programmacommissies

Memo aan de programmacommissies: beleidsthema's voor de lange termijn is voorbereid en geschreven door:

Dr. G.D.A. (Gijsbert) Werner (Staffid),
Dr. A. (Arthur) van Riel (Staffid).

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid werd in voorlopige vorm ingesteld in 1972. Zijn positie is definitief vastgelegd bij wet van 30 juni 1976 (Stb. 413). De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) is een onafhankelijk adviesorgaan. De WRR informeert en adviseert de regering en het parlement over sectoroverstijgende vraagstukken die grote impact hebben op de samenleving. De adviezen zijn gebaseerd op wetenschappelijke onderzoek en gericht op een lange termijn perspectief.

De huidige zittingsperiode loopt tot 31 december 2022. De samenstelling van de raad is:

Prof. dr. mr. C.C.J.H. (Catrien) Bijleveld,
Prof. dr. A.W.A. (Arnoud) Boot,
Prof. dr. mr. M.A.P. (Mark) Bovens,
Prof. dr. G.B.M. (Godfried) Engbersen,
Prof. dr. S.J.M.H. (Suzanne) Hulscher,
Prof. mr. J.E.J. (Corien) Prins (voorzitter),
Prof. dr. M. (Marianne) de Visser,
Prof. dr. C.G. (Casper) de Vries,

Secretaris: Prof. dr. F.W.A. (Frans) Brom.

© Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag 2019

De inhoud van deze publicatie mag (gedeeltelijk) worden gebruikt en overgenomen voor niet-commerciële doeleinden. De inhoud mag daarbij niet veranderen. Citaten moeten altijd aangegeven zijn, bij voorkeur als: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Memo aan de programmacommissies: beleidsthema's voor de lange termijn*, Den Haag 2019.

Voorwoord

Hoe geven we onze sociale zekerheid vorm in een flexibiliserende arbeidsmarkt? Kunnen we kunstmatige intelligentie benutten zonder af te doen aan privacy, gelijke behandeling en transparantie? Op welke manier positioneren we ons als klein land in een wereld van toenemende internationale spanningen?

De nieuwe regering die na de Tweede Kamerverkiezingen van begin 2021 wordt gevormd, zal op dergelijke complexe vragen een reactie moeten geven. De aanzet daartoe gaat echter al van start met het opstellen van verkiezingsprogramma's door de politieke partijen.

Weloverwogen beleidskeuzes maken voor de lange termijn vraagt om een gedegen voorbereiding en analyse in het hier en nu. Met dit memo wil de WRR de programmacommissies ondersteunen bij de formulering van een doordachte visie op de grote vraagstukken van de komende jaren.

Op basis van ons werk van de afgelopen jaren identificeren wij zes beleidsthema's die van belang zijn voor Nederland op de lange termijn. In welke concrete uitwerking dan ook, zullen deze thema's in de volgende kabinetsperiode hoog op de agenda staan. Door ze al ruim voor de hectiek van verkiezingsdebatten en formatie onder de aandacht van programmacommissies te brengen, geeft de WRR invulling aan zijn taak als onafhankelijk strategisch adviseur gericht op de lange termijn.

Dit memo biedt geen kant-en-klare beleidsopties of -maatregelen, maar beoogt richting te geven aan de keuzes waar de nieuwe Tweede Kamer voor komt te staan. De gepresenteerde inzichten zijn gebaseerd op recente analyses en rapporten en verwijzen terug naar deze publicaties.

Prof. mr. J.E.J. (Corien) Prins
Voorzitter

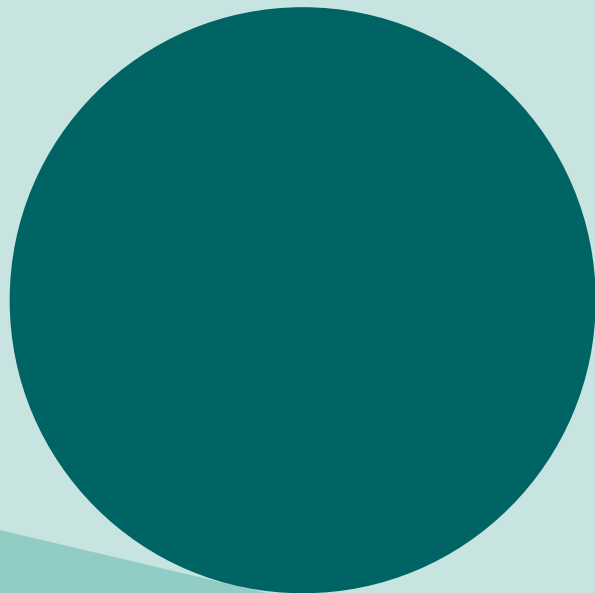
Prof. dr. F.W.A. (Frans) Brom
Secretaris

Inhoudsopgave

	Voorwoord	5
1.	Flexibiliteit en zekerheid	8
	Weten is nog geen doen	9
	Het kwetsbare midden	10
	Het betere werk	12
2.	Samenleven in verscheidenheid	14
	Maatschappelijke verschillen en scheidslijnen	15
	Een ander perspectief op preventie en sociaaleconomische gezondheidsverschillen	16
	Migratiesamenleving: inpassing, samenhang en deelname	17
3.	Veerkrachtige en duurzame economie	18
	Herbezinning op het Nederlandse verdienmodel	19
	Verankering van een duurzaam klimaat- en voedselbeleid	20
	Dienstbare en stabiele financiële sector	21
4.	Digitalisering en overheidsbeleid	24
	Digitalisering van de samenleving	25
	Vorbereiden op digitale ontwrichting	26
	Publieke kern van het internet	27
5.	Waardegedreven openbaar bestuur	28
	Reflectief toezicht	29
	Filantropie op de grens van overheid en markt	30
6.	Internationale coördinatie en veiligheid in een multipolaire wereld	32
	Interne en externe veiligheid	33
	Variatie in de Europese Unie	35
	Huidige projecten van de WRR	36

1. Flexibiliteit en zekerheid

Onze samenleving is complexer en veeleisender geworden. Op het werk verwachten we van mensen steeds meer aanpassingsvermogen en zelfredzaamheid in almaar flexibelere arbeidsverhoudingen. Inmiddels klinkt de vraag echter steeds luider of die focus op flexibiliteit niet is doorgeslagen. Ook buiten ons werk zijn we steeds meer zelf verantwoordelijk voor weldoordachte keuzes, van de zorgpolis tot een gezond voedingspatroon. Zijn we daartoe wel voldoende in staat? Hoe vinden we een goede balans tussen zekerheid en flexibiliteit op het werk en elders in onze samenleving?

Weten is nog geen doen

Ontwikkeling

- In recent beleid wordt steeds meer verwacht van burgers in termen van verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid. Dit geldt op allerlei terreinen waar gedragsverandering en consumentenkeuzes tot maatschappelijk gewenste uitkomsten moeten leiden, van zorg en arbeidsmarkt tot duurzaamheid en leefstijl.
- Hoewel deze ontwikkelingen burgers meer keuzevrijheid en regiemogelijkheden bieden, zijn er grenzen aan wat mensen aankunnen. Mensen zijn niet altijd de geïnformeerde, rationele beslissers die het beleid vaak veronderstelt. Zij zijn vaak niet in staat of bereid om de grote hoeveelheden complexe informatie adequaat te verwerken.
- Bovendien zijn er grenzen aan hun 'doenvermogen'. Doenvermogen is het vermogen van mensen om intenties en goede voornemens daadwerkelijk tijdig in passende actie om te zetten en vol te houden.
- Het gevolg is dat mensen niet altijd "het goede" doen of in de knel komen. Een voorbeeld is de schuldenproblematiek. Mensen raken verstrikt in een optelsom van complexe en onoverzichtelijke verwachtingen, strenge en ingewikkelde regelgeving, en door stress (verder) aangetast doenvermogen.

Agenda

- Het is belangrijk dat de overheid in haar beleid uitgaat van reële vooronderstellingen over het keuzegedrag en doenvermogen van burgers. Dit vereist een betere kennis van de psychologie van keuze en gedrag, en een betere verankering van deze kennis in het beleidsproces.
- Een middel om dit te bevorderen is een 'doenvermogenstoets' bij de invoering van belangrijk nieuw beleid. In een dergelijke toets wordt onderzocht in hoeverre de doelgroepen van beleid concreet in staat zijn het gedrag te vertonen dat het nieuwe beleid van hen verlangt.
- Op gebieden waar burgers ingewikkelde afwegingen moeten maken, kan de overheid deze ondersteunen met nudges. Dit zijn keuzeprocessen die zo zijn vormgegeven dat mensen die geen actieve keuze kunnen of willen maken, uitkomen bij de optie die vermoedelijk het beste aansluit op hun belangen. De inzet van nudging dient wel steeds transparant te zijn, zodat de gekozen opzet bediscussieerbaar blijft, en de feitelijke keuze open.

Bronnen:

[Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid](#)

WRR-rapport 97, 2017.

[Met kennis van gedrag beleid maken](#)

WRR-rapport 92, 2014.

[Eigen schuld? Een gedragswetenschappelijk perspectief op problematische schulden](#)

WRR-verkenning 33, 2016.

Het kwetsbare midden

Ontwikkeling

- Sinds 1990 zijn de loonverschillen in Nederland toegenomen, maar de inkomensongelijkheid niet. Dat betekent dat de sociale zekerheid steeds meer heeft moeten herverdelen om de inkomensgelijkheid op het huidige niveau te houden.
- Er zijn aanwijzingen dat een sterke inkomensongelijkheid negatieve effecten heeft op gezondheid, sociale mobiliteit en maatschappelijk vertrouwen. Ook kan een grote inkomensongelijkheid een rem vormen op economische groei. Gezien de stabiliteit in inkomensverdeling lijken deze negatieve effecten in Nederland nog slechts beperkt aan de orde. De beperkte mate waarin zelfstandig werkenden binnen ons stelsel van sociale zekerheid passen, dreigt deze stabiliteit echter aan te tasten.
- Middengroepen zijn voldoende inzetbaar en weerbaar, maar moeten meer moeite doen om hun middenpositie te behouden. Zij kampen in hun werk en leven met grotere risico's en onzekerheid dan in het verleden, zoals tijdelijk werk en zorgtaken. Dit geldt des te meer voor een kwetsbaar deel van het maatschappelijke midden dat vooral bestaat uit mbo'ers met administratief, verzorgend of dienstverlenend werk.
- Het is voor de weerbaarheid van burgers daarnaast zorgelijk dat de minst vermogenden en de middengroepen weinig vermogensbuffers hebben om tegenslagen op te vangen. Schommelingen in de economie (volatiliteit) worden versterkt door een combinatie van hoge (hypotheek)schulden, lage buffers en langdurig onbereikbare pensioenafdrachten. Lage vermogensbuffers vormen zo niet alleen een verdelingsvraagstuk, maar verminderen ook de stabiliteit van onze economie.

Agenda

- Om economische ongelijkheid te beperken wordt vaak herverdeling (redistributie) voorgesteld, zoals minder belasting op arbeid en meer op vermogen. Daarnaast kunnen we ook denken aan predistributie. Dit is vermindering van toenemende loonverschillen op de arbeidsmarkt, in plaats van het achteraf 'repareren' via belastingen en sociale zekerheid.
- Om de herverdelende werking van de verzorgingsstaat te behouden, is het noodzakelijk deze aan te passen aan een flexibiliserende arbeidsmarkt. Dit is van belang om krimp en achteruitgang van het middensegment te voorkomen. De begrijpelijke wens om de onderkant te ontzien - bijvoorbeeld via toeslagen - heeft als onbedoeld neveneffect dat middengroepen zich verhoudingsgewijs kwetsbaarder voelen.
- Het is van belang in onderwijs en scholing te investeren. Om de concurrentie met hoger opgeleiden aan te kunnen, zijn werkenden met een middelbare en lagere opleiding gebaat bij scholing, bijvoorbeeld versterking van hun ICT-vaardigheden. Ontwikkel daarom meer mogelijkheden voor 'learning on the job' en gerichte faciliteiten voor een leven lang leren.
- Toegankelijke vermogensbuffers voor de aanschaf van een (eerste) huis beperken schuldbouw. Dit vergroot de veerkracht van middengroepen en vermindert de volatiliteit van de economie.

Bronnen:

Samenleving en financiële sector in evenwicht

WRR-rapport 96, 2016.

De val van de middenklasse? Het stabiele en kwetsbare midden

WRR-verkenning 37, 2017.

Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid

WRR-verkenning 28, 2014.

Het betere werk

Ontwikkeling

- De kwaliteit van werk is van cruciaal belang voor welzijn, gezondheid en productiviteit (brede welvaart), maar staat onder druk door de technologisering, flexibilisering en intensivering van werk.
- Dit zijn geen trends met uniforme gevolgen: het werk van een deel van de mensen kan goed zijn of beter worden, terwijl dat bij anderen niet het geval is. Toenemende ongelijkheid naar opleiding, sekse, migratieachtergrond en gezondheid kan het gevolg zijn. De kwaliteit van werk is dus ook een belangrijk verdelingsvraagstuk.
- Nederland loopt in Europa wat betreft goed werk niet voorop. We staan in de top qua flexwerk. Dat bevordert enerzijds het aanpassend vermogen van de arbeidsmarkt, maar leidt ook tot inkomensonzekerheid. Op het werk zelf neemt de autonomie af en nemen burn-out klachten toe. Werkenden worstelen met de combinatie van betaald werk en hun privéleven. Tenslotte zijn we in vergelijking met omringende landen een middenmoter bij het aan de slag helpen van arbeidsbeperkten.

Agenda

- Goed werk voor iedereen die wil en kan werken moet een belangrijk doel worden voor beleid bij de sociale partners en in arbeidsorganisaties. Dat betekent dat naast de nadruk op de kwantiteit van werk → 'werk, werk, werk' – meer aandacht nodig is voor de kwaliteit van werk.
- Goed werk vraagt om een eigentijds stelsel van sociale zekerheid dat bescherming biedt aan alle categorieën werkenden. Het is van belang een stelsel van contract-neutrale basisverzekeringen en voorzieningen voor alle burgers te ontwikkelen dat past bij de nieuwe wereld van werk.
- Goed werk veronderstelt dat werkenden in arbeidsorganisaties meer centraal komen te staan, zowel in de publieke als in de private sector. Het is van belang in te zetten op een gepaste autonomie en verbondenheid op de werkplek en daar ondersteunend en faciliterend beleid voor te ontwikkelen.
- Goed werk moet ruimte bieden voor privéleven. Daarom is meer zeggenschap essentieel over arbeidstijden, kinderopvang, en langdurige, collectief betaalde verlofregelingen voor zorg.

Bronnen:

[Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht](#)

(Lopend Project - rapport verschijnt januari 2020);

[Voor de zekerheid. De toekomst van flexibel werkenden en de moderne organisatie van arbeid](#)

WRR-verkenning 36, 2017.

[De Robot de Baas? De toekomst van werk in het tweede machinetijdperk](#)

WRR-verkenning 31, 2015.

2. Samenleven in verscheidenheid

De Nederlandse samenleving kent diverse scheidslijnen - van opleiding en sociaal-economische status tot migratieachtergrond. Soms overlappen die scheidslijnen, maar vaak ook niet. De verscheidenheid van migranten naar herkomstland, geloofsovertuiging, verblijfsduur en opleidingsniveau neemt bijvoorbeeld sterk toe. In het algemeen hangen maatschappelijke tegenstellingen en verschillen sterk samen met opleidingsniveau. Gezondheidsverschillen tussen sociaaleconomische groepen blijken daarbij bijzonder hardnekkig. Toch blijft Nederland alles overziend een land van beperkte maatschappelijke scheidslijnen en gematigde opvattingen. Hoe kunnen we goed blijven samenleven in een steeds diverser land?

Maatschappelijke verschillen en scheidslijnen

Ontwikkeling

- Veel sociaal-culturele verschillen en tegenstellingen hangen samen met opleidingsniveau en daarmee samenhangende verschillen in wereldbeelden en belangen.
- Hoger en lager opgeleiden hebben gemiddeld genomen uiteenlopende opvattingen over immigratie, de EU en de politiek in het algemeen. Zij verschillen sterk van elkaar wat betreft tevredenheid, de mate waarin zij conflict ervaren en vertrouwen hebben in maatschappelijke instellingen. Ook verschillen zij in sociaaleconomische positie en gezondheid en hebben ze veelal gescheiden netwerken.
- De maatschappelijke verschillen zijn niet zo sterk als in de hoogtijdagen van de verzuiling of als tegenwoordig in de Verenigde Staten. In ons land is nog altijd sprake van grote middengroepen met minder uitgesproken opvattingen en een grotere variëteit aan achtergronden en stemgedrag. Het algehele vertrouwen in de samenleving is de laatste jaren niet afgenomen.

Agenda

- Het is raadzaam terughoudend te zijn met het nogal beladen begrip 'maatschappelijke scheidslijnen'. Dergelijke scheidslijnen kunnen door voortdurende benoeming een self-fulfilling prophecy worden.
- Een apart 'scheidslijnenbeleid' is niet goed mogelijk, omdat het onderwerp verweven is met een groot aantal beleidsterreinen. Het ligt meer voor de hand om in de reguliere beleidsvorming te overwegen of het betreffende beleid – wellicht onbedoeld – gevolgen kan hebben voor maatschappelijke verschillen en tegenstellingen.
- Er zijn wel een aantal aandachtspunten te noemen. Te denken valt aan het tegengaan van ongelijke behandeling, extreme materiele ongelijkheid en sterke fysieke segregatie; het benoemen en onderhouden van een overkoepelende identiteit; en het bevorderen van een gedeelde basis van instituties en feiten.

Bronnen:

[Wat is er mis met maatschappelijke scheidslijnen?](#)

WRR-verkenning 35, 2017.

[Gescheiden Werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland](#)

SCP/WRR, 2014.

[Vertrouwen in elkaar en in de samenleving](#)

WRR-working paper 26, 2017.

Een ander perspectief op preventie en sociaaleconomische gezondheidsverschillen

Ontwikkelingen

- Sinds eind jaren tachtig is verkleining van gezondheidsverschillen tussen hoge en lagere sociaaleconomische groepen een van de belangrijkste doelen van het preventiebeleid in de zorg.
- Mede door het gevoerde preventiebeleid, zijn alle Nederlanders er sindsdien flink in gezondheid op vooruit gegaan. De onderlinge verschillen zijn echter nauwelijks afgenomen, en op sommige punten zelfs toegenomen. Hoogopgeleide Nederlanders worden gemiddeld ongeveer zes jaar ouder dan laagopgeleiden, en leven 14 à 15 jaar langer in als goed ervaren gezondheid.

Agenda

- Preventiebeleid zou niet langer de vermindering van gezondheidsverschillen centraal moeten stellen, maar de ontwikkeling van het gezondheidspotentieel van de bevolking. Dit is de gezondheidswinst die potentieel behaald kan worden of het gezondheidsverlies dat vermeden kan worden.
- De grootste gezondheidswinst kan behaald worden door nadruk te leggen op het begin van de levensloop (vanaf conceptie tot volwassenheid) en op de thema's roken, overgewicht en problematisch alcoholgebruik. Daarnaast is meer aandacht gewenst voor psychische aandoeningen. In termen van ziektelast vormen deze een prominent en toenemend probleem, ook al bij jongeren.
- Bij de ontwikkeling van gezondheidspotentieel dient extra aandacht te worden gegeven aan degenen met de grootste gezondheidsachterstand. Hun gezondheidstoestand kan veelal niet los worden gezien van hun sociale omstandigheden (leefwijze, werk, leefomgeving).

Bron:

[Van verschil naar potentieel. Een realistisch perspectief op sociaaleconomische gezondheidsverschillen](#)

WRR-Policy Brief 7, 2018.

Migratiesamenleving: inpassing, samenhang en deelname

Ontwikkeling:

- Nederland is in de afgelopen decennia uitgegroeid tot een immigratiesamenleving. Meer dan 200.000 migranten vinden inmiddels elk jaar hun weg naar Nederland. Bij gelijk beleid zal dat ook in de nabije toekomst zo blijven.
- De migranten komen uit alle delen van de wereld en verschillen sterk in migratiemotief en opleidingsniveau. Oude tweedelingen zoals autochtoon/allochtoon en westers/niet-westers doen geen recht meer aan de grote verscheidenheid naar migratieachtergronden.
- Ook zijn er grote verschillen in de verblijfsduur: sommige migranten vestigen zich permanent, terwijl anderen slechts kort in Nederland blijven. Ruim een kwart van de nieuwe migranten is na vijf jaar alweer vertrokken, in grootstedelijke provinciegemeenten vertrekt zelfs 30% al na twee jaar weer.
- Een grote verscheidenheid naar herkomst maakt samenleven in buurten en gemeenten ingewikkelder. In buurten waar de verscheidenheid naar herkomst hoog is beoordelen bewoners de buurtverhoudingen minder positief. Ze voelen zich minder thuis en voelen zich vaker onveilig. Die effecten staan los van de sociaaleconomische samenstelling van de buurt.

Agenda:

- De nieuwe migratiepatronen zorgen voor nieuwe vormen van verscheidenheid in ons land. De Nederlandse samenleving staat voor de opgave om steeds weer andere groepen met heel verschillende kenmerken in te passen, soms slechts voor een korte termijn. Daarvoor is een nieuw beleidskader nodig gericht op versterking en behoud van de sociale samenhang en arbeidsdeelname.
- De verscheidenheid naar herkomst en verblijfsduur verschilt sterk tussen en binnen gemeenten. Die lokale variëteit vraagt om maatwerk. Maar lokaal maatwerk is alleen mogelijk als het gebaseerd is op diepgaande kennis van de aard en ontwikkeling van de immigratiesamenleving op plaatselijk niveau.
- Voor de economische zelfstandigheid van asielmigranten en het maatschappelijk draagvlak voor asielbeleid is het van groot belang dat migranten zo snel mogelijk deelnemen aan de arbeidsmarkt. Er is een aanpak nodig waarin de taal leren, een opleiding volgen en huisvesting en werk vinden, niet na elkaar maar zoveel mogelijk parallel plaatsvinden.

Bronnen:

Migratiediversiteit (Lopend project – verschijnt in de loop van 2020)

[De wereld in een stad: migratiediversiteit en stedelijk beleid in Europa](#)

WRR-verkenning 39, 2018.

[De nieuwe verscheidenheid. Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland](#)

WRR-verkenning 38, 2018.

[Migratie en classificatie: naar een meervoudig migratie-idioom](#)

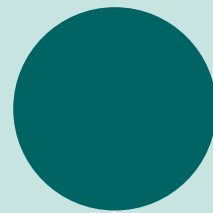
WRR-verkenning 34, 2016.

[Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten](#)

WRR-policy brief 4, 2015.

3. Veerkrachtige en duurzame economie

De Nederlandse economie groeit alweer een aantal jaren op rij. Dat is echter geen vanzelfsprekendheid. Onze economie beweegt zich in een steeds complexere en onzekerdere context. Globalisering en handel staan zowel binnenlands als daarbuiten onder toenemende politieke druk. Reflectie op het verdienmodel en de manier waarop onze economie functioneert blijft permanent nodig. Waar verdienen we op langere termijn ons brood mee? Hoe geven we andere doelen - zoals duurzaamheid en gezondheid - een plek in ons denken over de economie? En hoe zorgen we voor een financiële sector die dienstbaar is aan de rest van de samenleving?

Herbezinning op het Nederlandse verdienmodel

Ontwikkeling

- Innovatie is een belangrijke voorwaarde voor toekomstige welvaartsgroei. Innovatie is geen lineair proces, waarbij kennis automatisch tot toepassingen, maatschappelijke oplossingen en groei leidt. Daarvoor zijn ook andere processen van belang, zoals de circulatie van kennis en de opbouw van adequate instituties. Innovatie wordt daarom vaak juist gerealiseerd in samenwerking en uitwisseling tussen verschillende domeinen, zoals tussen wetenschap, bedrijfsleven en overheid.
- De gecombineerde uitgaven aan innovatie van de private en de publieke sector zijn in Nederland relatief laag. Innovatie richt zich bovendien vooral op de industrie en minder op de voor de Nederlandse economie belangrijke dienstensector.
- Export vormde in de laatste decennia de sterkste bron van economische groei. Globalisering als motor van die ontwikkeling staat echter in toenemende mate onder politieke druk. Dit komt door de dreigende terugkeer van expliciet protectionisme, door impliciete beperkingen en door toenemende vermenging van handelspolitiek en algemeen buitenlands beleid. De groei in het wereldwijde handelsvolume neemt inmiddels dan ook af.

Agenda

- Voor innovatie is naast ontwikkeling van zowel fundamentele als toegepaste kennis vooral ook circulatie van die kennis belangrijk. De ontwikkeling van verbindende organisaties tussen kennisinstellingen en publieke en private partijen is daarvoor essentieel.
- Investeren in kennisnetwerken heeft bovendien als voordeel dat de aantrekkingskracht van zulke netwerken niet eenvoudig te repliceren valt. In een context van makkelijk verplaatsbare economische activiteit helpen deze investeringen dan ook om ons groeipotentieel op de lange termijn te borgen.
- Nederland heeft geen instituties om het verdienvermogen op de lange termijn te borgen. Er is een institutioneel model nodig dat de ontwikkeling van ons verdienvermogen over regeerperioden heen kan dragen.
- Nieuwe strategische voordelen op het gebied van kennis, educatie en innovatieve netwerken vragen om actief beleid. Dit pleit voor een herbezinning op onze terughoudendheid tegenover activerend economisch beleid gericht op kenniscirculatie. Andere landen laten zien dat overheden op dit gebied meer kunnen dan we in Nederland vaak veronderstellen.

Bronnen:

[Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland](#)
WRR-rapport 90, 2013.

[Verslag Hollands Spoor Bijeenkomst 'Toekomst van de multilaterale orde'](#)
September 2019.

Verankering van een duurzaam klimaat- en voedselbeleid

Ontwikkeling

- Klimaatverandering heeft grote gevolgen voor de voedselvoorziening. Tegelijk heeft de voedselproductie zelf een belangrijke invloed op verschillende aspecten van duurzaamheid, zoals land-, water en grondstofgebruik en de uitstoot van broeikasgassen en stikstof.
- In Parijs zijn internationale afspraken gemaakt over beleidsdoelen ter beheersing van de klimaatverandering. In Nederland zijn die inmiddels nader uitgewerkt in het Klimaatakkoord. Maar ook op lokaal niveau zijn er veel initiatieven rondom duurzaamheid.
- Tegelijkertijd zijn nog forse aanvullende stappen nodig om aansluiting te vinden bij omringende landen. Nederland loopt achter in het verduurzamen van de economie. Zo staat Nederland met 6% energie uit hernieuwbare bronnen ten opzichte van een gemiddelde van 17% binnen Europa aan de onderkant, al spelen bevolkingsdichtheid en geografie (bijvoorbeeld beschikbaarheid van waterkracht) daarin een rol.
- Het aangaan van deze opgaven is niet alleen van belang vanuit het oogpunt van duurzaamheid en gezondheid, het is ook belangrijk voor economische stabiliteit, geopolitieke verhoudingen en onze veiligheid.

Agenda

- De overgang van landbouw- naar voedselbeleid dient verder versterkt te worden, ook op Europees niveau. Voedselbeleid kijkt niet alleen naar landbouw, maar naar de hele keten van voedselproductie. In dit beleid dienen ecologische houdbaarheid, volksgezondheid en robuustheid van de voedselvoorziening een gelijkwaardige plaats te krijgen.
- Een ambitieus klimaat- en duurzaamheidsbeleid vergt heldere en verankerde doelstellingen. Een langetermijnvisie en consistent beleid zijn van belang om maatschappelijke afspraken en investeringsbeslissingen te ondersteunen.
- De consistentie van beleid op verschillende bestuurlijke niveaus dient te worden gewaarborgd. Ook dienen infrastructurele keuzes consistent te zijn met het streven naar een lagere uitstoot van CO₂ en stikstof op de lange termijn. Consistente uitvoering van klimaat- en duurzaamheidsbeleid over verschillende beleidsdomeinen en bestuursniveaus vraagt om institutionele borging.
- Tegelijk moet een ambitieus klimaatbeleid ook maatschappelijk duurzaam en gedragen zijn. Daartoe is het van belang maatschappelijke kosten en baten en de verdeling daarvan zorgvuldig te blijven afwegen. Het genoemde consistente langetermijnbeleid kan het maatschappelijke draagvlak voor klimaat- en duurzaamheidsbeleid daarbij ondersteunen.

Bronnen:

[Naar een voedselbeleid](#)

WRR-rapport 93, 2014.

[Klimaatbeleid voor de lange termijn. Van vrijblijvend naar verankerd](#)

WRR-policy-brief 5, 2016.

Dienstbare en stabiele financiële sector

Ontwikkeling

- De afgelopen decennia is de invloed van de financiële sector op onze economie en onze samenleving sterk toegenomen. Financiële producten en instrumenten zijn een steeds belangrijkere rol gaan spelen voor burgers, bedrijven en overheden. De samenleving is hierdoor kwetsbaarder geworden voor verstoringen in de financiële sector.
- Nederland heeft in historisch en internationaal opzicht uitzonderlijk hoge private schulden. De kredietverlening aan bedrijven en vooral huishoudens is de laatste decennia sterk gegroeid. Hoewel kredietverlening essentieel is voor economische groei, kan er ook te veel van zijn. Hoge schulden – ook als daar bezit tegenover staat - leiden tot een verhoogd risico op diepere crises, langer herstel na crisis en onevenwichtige economische groei.
- De Nederlandse samenleving is de afgelopen decennia steeds afhankelijker geworden van een klein aantal systeembanken. Dit komt door het toenemende belang van giraal geld ten opzichte van contant geld, door een sterke concentratie en uniformering van het bankwezen en doordat publieke spaar- en betaalopties zijn verdwenen. Het publieke belang van deze systeembanken is daarmee toegenomen: zij zijn onmisbaar voor de betaalinfrastructuur en kredietverlening.

Agenda

- Om te komen tot een beter evenwicht tussen samenleving en financiële sector moet de samenleving minder afhankelijk worden van de financiële sector. Dit vereist het tegengaan van excessieve private schuldengroei. Hiervoor zijn zowel aanpassingen in financiële regulering nodig, als aandacht voor schulden binnen andere beleidsterreinen, zoals de woningmarkt, pensioenen en monetair beleid. Een stap is het fiscaal gelijktrekken van schulden en eigen vermogen bij zowel huishoudens als bedrijven.
- Ook zijn aanpassingen nodig om de financiële sector stabiel te maken. Cruciaal daarvoor is een daadwerkelijke vergroting van diversiteit in de sector, in vorm, functie en omvang. Dit vermindert kuddegedrag, vergroot de veerkracht van het stelsel en verkleint onze afhankelijkheid van systeembanken. Een publiek verankerd alternatief voor sparen en betalen – in de vorm van een betaalbank of van digitaal centrale-bankgeld – kan aan deze diversiteit bijdragen. Daarnaast kunnen systeemrisico's van grootbanken zwaarder belast worden en dienen uitdagers te worden ondersteund door verdere differentiatie in regelgeving en toezicht.
- Het publieke belang dient beter verankerd te worden in de financiële sector. Binnen banken kunnen een maatschappelijke adviesraad of alternatieve organisatievormen zoals een coöperatief model hieraan bijdragen. Ook een versterking van de positie van de consument kan helpen het publiek belang te verankeren.
- De publieke dimensie van de financiële sector impliceert dat financieel beleid niet slechts een technisch maar vooral ook een politiek vraagstuk is. Daarom is het belangrijk om structurele politieke en publieke betrokkenheid te organiseren. Hoewel Europese afstemming steeds wenselijk is - en op het gebied van toezicht en markttoegang zelfs noodzakelijk - mag er geen taboe rusten op de benutting van de nationale beleidsruimte.

Bronnen:

[Geld en Schuld: de publieke rol van banken](#)

WRR-rapport 100, 2019.

[Samenleving en financiële sector in evenwicht](#)

WRR-rapport 96, 2016.

4. Digitalisering en overheidsbeleid

De digitalisering van onze samenleving roept wezenlijke maatschappelijke en bestuurlijke vragen op. De inzet van big data kan bijvoorbeeld negatieve gevolgen hebben voor privacy, gelijke behandeling en de transparantie van beslissingen. Verwevenheid van de digitale en de fysieke wereld kan ertoe leiden dat ontwrichting online al snel leidt tot ontwrichting offline, van ziekenhuizen en betalingsverkeer tot watervoorziening of infrastructuur. De kwetsbaarheid voor menselijke fouten, maar ook voor moedwillige verstoring uit binnen- en buitenland, neemt toe. Hoe bereiden we onze samenleving voor op de nieuwe uitdagingen die de inzet van digitalisering met zich meebrengt?

Digitalisering van de samenleving

Ontwikkeling

- De inzet van digitale technologie is overal aanwezig binnen bedrijfsleven, overheid en samenleving. De hoeveelheid data groeit sterk en door grotere en goedkopere rekenkracht en doorbraken in kunstmatige intelligentie hebben de analyse-mogelijkheden een enorme vlucht genomen. Er is wereldwijde concurrentie om talent, investeringen en data.
- Het gebruik van digitale technologie heeft grote voordelen voor de ontwikkeling van nieuwe kennis, de aansturing van processen, gerichte marketing door bedrijven en een efficiëntere dienstverlening door de overheid. Dit geldt op terreinen die reiken van opsporing en rechtspraak tot onderwijs en zorg.
- Beleid om de digitale transitie in goede banen te leiden staat echter nog in de kinderschoenen. Diverse aspecten van deze transitie leiden tot zorgen over de weerbaarheid van onze samenleving, fundamentele rechten en de rechtstaat. Het gebruik van algoritmen kan bijvoorbeeld op gespannen voet staan met privacy, vrije meningsuiting en gelijke behandeling.
- Ook treedt een machtsverschuiving op tussen burgers, bedrijven en overheid. Overheid en bedrijfsleven weten steeds meer over het doen en laten van burgers, terwijl andersom de analysemethoden die deze partijen daarvoor gebruiken voor burgers nauwelijks zichtbaar, begrijpelijk en controleerbaar zijn.

Agenda

- Het zwaartepunt in de huidige regelgeving ligt bij het verzamelen en delen van gegevens. Met de opkomst van Big Data en kunstmatige intelligentie zou juist de regulering van het gebruik van gegevens versterkt moeten worden. Die verzwaring is noodzakelijk om bepaald gebruik aan banden te leggen en de maatschappelijke aanvaardbaarheid van dergelijke technologieën te versterken. In elk geval dient de rol van de menselijke beslisser als uiteindelijk verantwoordelijke te worden geborgd.
- Het groeiend gebruik van data en algoritmen vereist meer transparantie van data-verwerkingsprocessen. Daarnaast is een versterking nodig van het toezicht en van de positie van ngo's en burgerrechtenorganisaties om besluitvorming op basis van data-analyses te bevragen in juridische procedures.

Bronnen:

[Big data in een vrije en veilige samenleving](#)

WRR-rapport 95, 2016.

[Verslag Hollands-spoor bijeenkomst AI en Publieke Waarden november 2018.](#)

Vorbereiden op digitale ontwricting

Ontwikkeling

- De alomtegenwoordigheid van digitale technologie en de steeds toenemende verwevenheid tussen het digitale en fysieke domein maken de samenleving op nieuwe manieren kwetsbaar voor verstoringen.
- Moedwillige of onbedoelde ontwricting van digitale systemen kan inmiddels het hart van de samenleving raken. Dit kan grote gevolgen hebben voor de continuïteit van de economie en het dagelijks leven, maar ook voor het vertrouwen in de democratische rechtstaat.
- De overheid en andere belangrijke partijen zijn nog onvoldoende voorbereid op een dergelijk scenario.

Agenda

- Een betere voorbereiding op digitale ontwricting is urgent vanwege de snelle digitalisering van de samenleving, de stijgende kosten van verstoringen en het gebruik van cyberwapens in geopolitieke tegenstellingen.
- Momenteel vormt het voorkómen van digitale ontwricting een centraal beleidsuitgangspunt. Hiernaast zal de overheid zich ook moeten voorbereiden op een digitale ontwricting voor het geval die plaatsvindt.
- Een belangrijk onderdeel hiervan is een grondige doordenking van de bevoegdheden van publieke instanties op het terrein van incidentbestrijding, en van de afbakening van die bevoegdheden.
- De bescherming van vitale processen in de samenleving vereist meer inzicht in de ketens en netwerken die deze processen ondersteunen.

Bronnen:

[Vorbereiden op Digitale Ontwricting](#)

WRR-rapport 101, 2019.

[Veiligheid in een wereld van verbindingen](#)

WRR-rapport 98, 2017.

Publieke kern van het internet

Ontwikkeling

- Verschillende incidenten laten zien dat digitale verstoringen vrijwel gelijktijdig in meerdere landen tot ontwrichtende situaties kunnen leiden. Digitale ontwrichting is daarmee een vraagstuk dat agendering binnen internationale gremia vereist, waaronder de Europese Unie.
- Tegelijkertijd bemoeien overheden zich steeds vaker met het beheer van het internet. Deze ontwikkeling leidt tot een wijze van ingrijpen die in toenemende mate raakt aan de diepere technologische lagen van het internet.
- Delen van het internet hebben het karakter van een mondiaal publiek goed, de 'publieke kern van het internet'. Het goed functioneren hiervan is voor iedereen van belang en is alleen te behouden door gerichte internationale samenwerking.

Agenda

- Voorbereiding op een digitale ontwrichting dient een vast onderdeel te zijn van de Nederlandse bijdrage aan de Europese cybersecurityagenda en van internationale inspanningen om cyberwapens te reguleren.
- Meer internationale samenwerking is nodig op het vlak van informatiedeling, incidentbestrijding en herstelwerkzaamheden.
- Bescherming van de publieke kern van het internet dient onderdeel te zijn van de Nederlandse buitenlandagenda. Om hier een geloofwaardig buitenlandbeleid te kunnen voeren moet ook bij nationale wetgeving het behoud van deze publieke kern van het internet een belangrijke overweging zijn.

Bronnen:

[Voorbereiden op Digitale Ontwrichting](#)

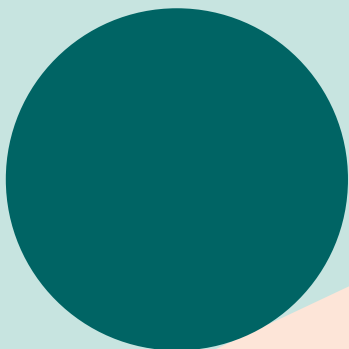
WRR-rapport 101, 2019.

[De publieke kern van het internet: Naar een buitenlands internetbeleid](#)

WRR-rapport 94, 2015.

5. Waardegedreven openbaar bestuur

Door privatisering, decentralisatie en verzelfstandiging zijn steeds meer publieke taken op afstand van de nationale overheid geplaatst. Ook worden steeds meer maatschappelijke functies door filantropie vervuld. Het blijft echter zaak publieke belangen en waarden te blijven borgen, onder meer via goed intern en extern toezicht. Waar ligt de grens tussen de verantwoordelijkheid van openbaar bestuur, bedrijfsleven, maatschappelijk middenveld en filantropie?

Reflectief toezicht

Ontwikkeling

- Door een combinatie van privatisering, verzelfstandiging en de omvorming van verenigingen tot stichtingen zijn er in het veld van semipublieke dienstverlening relatief zelfstandige en grootschalige organisaties ontstaan.
- Bestuurders van deze publieke organisaties en stichtingen kunnen veel beslissingen nemen zonder noemenswaardige tegenspraak binnen de eigen organisatie of vanuit de buitenwereld.
- Met het verzelfstandigen en decentraliseren van taken is ook de rol van het interne en externe toezicht sterk gegroeid en veranderd.

Agenda

- Reflectief toezicht signaleert, agendeert, deelt kennis en koppelt actief terug naar politiek, bestuur en het veld. Externe toezichthouders kunnen mede op basis van hun 'Staat van de Sector' of wetgevingsbrieven aangeven welke aanpassingen zij wenselijk achten in beleid en regelgeving.
- Goed bestuur en toezicht begint bij de interne organisatie. Als de interne checks and balances niet op orde zijn, komt het externe toezicht altijd te laat. Om de interne controlemechanismen te versterken zijn er 'three lines of defense': de raad van bestuur, de raad van toezicht en derde partijen zoals cliënten of werknemers (bijvoorbeeld een ondernemings- of cliëntenraad).
- Door kennis uit te wisselen kunnen interne en externe toezichthouders elkaars blinde vlekken zichtbaar maken en knelpunten beperken. Externe toezichthouders kunnen zich duidelijker uitspreken over welke relaties en scheidslijnen tussen intern en extern toezicht passend en effectief zijn.

Bronnen:

[Van tweeluik naar driehoeken. Versterking van interne checks and balances bij semipublieke organisaties](#)

WRR-rapport 91, 2014.

[Toezien op publieke belangen. Naar een verruimd perspectief op rijkstoezicht](#)

WRR-rapport 89, 2013.

[Van incident naar preventie. Beperking en versterking van de relatie tussen intern en extern toezicht](#)

WRR-policy brief 3, 2015.

Filantropie op de grens van overheid en markt

Ontwikkeling

- Filantropie is qua financiële omvang een relatief kleine, maar sterk pluriforme sector met belangrijke functies in de publieke dienstverlening.
- De maatschappelijke verwachtingen nemen toe over de bijdrage van filantropie aan de publieke sector, sociale cohesie en pluriforme democratie. Lokale en centrale overheden sluiten meer partnerschappen met filantropische instellingen. Door bezuinigingen en decentralisaties in het sociale domein komen overheid en filantropie elkaar steeds vaker tegen bij de aanpak van sociale problemen.
- Hybride vormen van filantropie en ondernemerschap zijn in opkomst. Steeds meer ondernemingen willen missie-gedreven maatschappelijke waarde toevoegen, terwijl filantropie op haar beurt verzakelijkt. De verzakelijking neemt toe wanneer giften het karakter aannemen van investeringen die mede gericht zijn op financieel rendement, zoals bij 'sociale ondernemingen'.
- De Rijksbrede beleidsvisie op filantropie kent drie speerpunten: geefgedrag stimuleren, transparantie en betrouwbaarheid van de sector bevorderen, en samenwerking tussen overheid en filantropie ondersteunen.

Agenda

- Het is van belang in beleid de eigen aard van filantropie te erkennen en respecteren. Filantropie kan complementaire functies vervullen bij voorzieningen die 'voorwerp van overheidszorg' zijn. Tegelijkertijd is de vraag hoe ver een decentraliserende overheid moet gaan in het overlaten van publieke taken aan filantropie, mede met het oog op de continuïteit van die taken. Die discussie moet permanent gevoerd blijven worden.
- Belastingvoordelen om de kernfuncties van filantropie te waarderen en ondersteunen zijn belangrijk. Toch is het onwenselijk dat de overheid de giftenaftrek inzet om geefgedrag inhoudelijk te sturen. Alle burgers moeten gelijkelijk kunnen profiteren van de fiscale stimulering van filantropie. Overweeg daarom fiscale prikkels als generieke stimulans in te zetten en het doelgroepbereik te verruimen.
- Sociale ondernemingen bevinden zich tussen traditionele goededoelenorganisaties en op winst gerichte ondernemingen. Door hun hybride karakter staat (h)erkenning van hun primaire gerichtheid op het maatschappelijk belang onder druk. Dit vraagt om borging en versterking door de overheid van hun filantropische aspecten.

Bron:

[Filantropie op de grens van overheid en markt](#)
WRR-verkenning 40, 2018.

6. Internationale coördinatie en veiligheid in een multipolaire wereld

In en rond de Europese Unie is sprake van toenemende spanningen. Op grotere afstand zien we de aanhoudende opkomst van China en India, het machtspolitieke streven van Rusland en de veranderende rol van de Verenigde Staten. Zowel in economische als in politieke zin ontwikkelt zich dan ook een steeds meer multipolaire wereldorde. Deze ontwikkelingen vergen een nieuwe visie op veiligheid, het wereldwijd vinden van nieuwe partners en geloofwaardig gezamenlijk handelen van de Europese Unie. Om het draagvlak voor dit handelen te borgen is ruimte voor variatie binnen de Unie van belang.

Interne en externe veiligheid

Ontwikkeling

- De veiligheidssituatie in Nederland en Europa heeft het afgelopen decennium een ander aanzien gekregen. Er is sprake van een groeiende instabiliteit aan de oost- en zuidkant van Europa. In Oekraïne is de territoriale integriteit van een Europees land expliciet en blijvend geschonden. Dictatoriale regimes in Noord-Afrika en het Midden-Oosten zijn afgezet, maar dit heeft ook geleid tot machtsvacuüms, burgeroorlogen en migratiestromen.
- Terroristische dreigingen maken duidelijk dat veel brandhaarden in de wereld een direct of indirect effect hebben op Nederland. De risico's die samenhangen met de terugkomst van Syriëgangers zijn bijvoorbeeld grensoverschrijdend.
- Interne en externe veiligheid zijn sterk verweven geraakt. Beslissingen in de binnenlandse politiek kunnen gevolgen hebben voor de buitenlandse veiligheid en andersom. Dit speelt bijvoorbeeld in het geval van terrorisme of bij politieke conflicten met belangrijke handelspartners.
- Mondiale problemen rond voedsel, energie en klimaat leiden tot instabiliteit, terwijl internationale technologische verandering, met name rond het internet, nieuwe kwetsbaarheden opwerpt.
- De Verenigde Staten heroriënteren zich op hun rol binnen internationale samenwerkingsverbanden zoals de NAVO en de Wereldhandelsorganisatie. Tegelijk eisen opkomende economieën, met name China, steeds meer een plaats op in de internationale orde. We bewegen dan ook naar een multipolaire wereld met wisselende samenwerkingsverbanden per domein (veiligheid, technologie, economie). De spanningen die dit oproept blijven voorlopig waarschijnlijk aanhouden.

Agenda

- De snelle veranderingen in de internationale veiligheidssituatie vragen om een nieuwe veiligheidsstrategie. Het is raadzaam de toekomst van de krijgsmacht te ontwikkelen vanuit een geïntegreerde veiligheidsstrategie die de interne en externe veiligheid omvat. Veiligheidsbeleid zal zich naast defensiebeleid ook moeten uitstrekken tot het bredere buitenlandbeleid en ontwikkelingssamenwerking.
- Bij een nieuwe veiligheidsstrategie horen: consistente doelen, een flexibele inzetbaarheid, bijbehorende meerjarige financiële kaders voor defensie, het versneld opbouwen van de defensie-uitgaven naar de internationaal afgesproken norm van 2% bnp, intensivering van internationale samenwerking en een vergrote integratie van veiligheidsbeleid in binnen- en buitenland.
- Institutioneel behoeft het veiligheidsbeleid versterking. Inspelen op internationale veiligheidsvraagstukken vergt inzicht in relevante ontwikkelingen wereldwijd. Verbetering van de intelligence over de ontwikkelingen in andere landen en van de vertegenwoordiging in die landen zijn dan ook nodig. Een Algemene Raad voor de Veiligheid en een Planbureau voor de Veiligheid kunnen de noodzakelijke strategische versterking verder ontwikkelen.
- De multipolaire orde vergt lenigheid van een klein land als Nederland. Het is zaak overal ter wereld partners te zoeken met wie we gedeelde belangen en waarden kunnen bevorderen. Wij doen er daarnaast goed aan onze afhankelijkheden op veiligheids- en economisch gebied te inventariseren en eenzijdige afhankelijkheden te verkleinen.

Bronnen:

[Veiligheid in een wereld van verbindingen. Een strategische visie op het defensiebeleid](#)

WRR-rapport 98, 2017.

[Verslag Holland Spoor Bijeenkomst 'Toekomst van de multilaterale orde'](#)
september 2019.

Variatie in de Europese Unie

Ontwikkeling

- Het afgelopen decennium was de Europese Unie het middelpunt van opeenvolgende crises: de financiële crisis, de eurocrises, de vluchtelingencrisis, Brexit en de aantasting van de rechtsstaat in sommige lidstaten.
- De wereldorde binnen en buiten de EU veranderde bovendien danig van karakter. Dit uitte zich bijvoorbeeld in de Russische inval in Oekraïne, de oorlog in Syrië, een verstoorde Atlantische relatie en druk op het bondgenootschap van de NAVO.
- De meningen lopen sterk uiteen hoe op deze duw- en trekkkrachten door de Unie en de lidstaten moet worden gereageerd. Sommigen zien het antwoord in versterking van de Europese integratie. Anderen stellen juist dat het tijd wordt dat Europa een beleid voor een lossere samenhang ontwikkelt en de lidstaten bevoegdheden terugnemen.
- Beleidsposities die stellen dat de EU hechter of juist lossier zal moeten worden gaan echter uit van een te zwart-wit gestelde vraag. Variatie binnen de Unie biedt namelijk een alternatieve oplossing.

Agenda

- Om grensoverschrijdende vraagstukken het hoofd te bieden moet de mogelijkheid voor institutionele variatie binnen de Europese Unie beter worden benut. Niet voor alle overheidstaken zijn dezelfde verhoudingen tussen Europees, nationaal en regionaal beleid wenselijk. Europese variatie is mogelijk (I) in de inhoud van beleid, (II) bij de wijze van beleidsvorming en (III) binnen de samenwerkingsinitiatieven waaraan lidstaten deelnemen.
- Naarmate het aantal lidstaten en hun onderlinge en interne verschillen groter zijn geworden, is er meer reden om van variatie gebruik te maken. Dit voorkomt dat achter een papieren eenheid grote spanningen ontstaan die de geloofwaardigheid van gezamenlijk handelen van de Unie ondermijnen en de samenhang bedreigen. Daarnaast neemt Europese variatie verschillen tussen landen in behoeften en in democratisch uitgedragen overtuigingen ter harte.
- Niet op alle terreinen is evenveel variatie mogelijk of wenselijk. Een gemeenschappelijke grondslag blijft echter nodig voor de basisprincipes van democratie, rechtsstaat, fundamentele rechten en vrijheden, en voor de gemeenschappelijke markt. Wanneer we variaties kenmerkend laten zijn voor de Europese Unie, kan aan deze gemeenschappelijke kenmerken niet worden getornd.

Bron:

Europese Variaties

WRR-rapport 99, 2018.

Huidige projecten van de WRR

Op het moment werkt de WRR aan de volgende thema's:

Het Beter Werk

Welke sociale, technologische en economische ontwikkelingen veranderen de aard van het werk? En hoe kan het beleid van de overheid hierop reageren?

Migratiediversiteit

Hoe kunnen overheden omgaan met de groeiende migratiediversiteit in steden en regio's?

Onzekerheid en Onbehagen

Hoe dragen gevoelens van onzekerheid en de behoefte aan controle bij aan maatschappelijk onbehagen? Wat betekent dat voor de mogelijkheden om zulk onbehagen tegen te gaan?

Houdbare Zorg

Hoe zorgen we ervoor dat onze gezondheidszorg in de toekomst financieel, maatschappelijk en qua personeel houdbaar blijft?

Kunstmatige Intelligentie en Publieke Waarden

Wat zijn de kansen en risico's van de inzet van kunstmatige intelligentie voor de Nederlandse samenleving, de economie en voor publieke waarden?

